

Орест КОРЕНОВСЬКИЙ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ МЕХАНІЗМІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Досліджено теоретико-методологічні аспекти формування фінансового механізму в контексті переходу функціонування соціально-економічної системи на принципи сталого розвитку. Проаналізовано специфіку фінансового механізму в умовах сталого розвитку. Обґрунтовано напрямки удосконалення фінансового механізму.

Упродовж другої половини ХХ ст. сформувалась нова парадигма суспільного розвитку, яка сьогодні відома як концепція сталого розвитку. Найважливіші принципи і пріоритети сталого розвитку представлені в міжнародному документі “Порядку денному на ХХІ століття”, який був прийнятий у 1992 р. на Міжнародній конференції ООН з довкілля і розвитку у Ріо-де-Жанейро. Необхідність розробки стратегій забезпечення сталого розвитку обумовлена виснаженням природно-ресурсного потенціалу територій, погіршенням якості життя населення внаслідок екологічних катастроф, зниження економічної ефективності господарської діяльності тощо. Перехід соціально-економічної системи на принципи сталого розвитку зумовлює потребу в удосконаленні економічних механізмів функціонування економіки, наукового обґрунтування управління соціально-економічним розвитком. Сучасні стратегії розвитку органічно пов’язані з важливими і складними процесами, такими як: формування ринкових відносин, пріоритетним соціальним розвитком, поліпшення екологічної та демографічної ситуації тощо [1, 4, 6, 7].

Забезпечення реалізації політики сталого розвитку потребує формування ефективного механізму управління раціональним використанням ресурсів, який охоплює виробничу, комерційну, науково-дослідну та постачальницьку діяльність господарського суб’єкта, ефективно зацікавлюючи окремі підрозділи та служби підприємства у проведенні комплексних робіт із раціоналізації використання ресурсів. Узгодження стратегічних пріоритетів сталого розвитку та їх втілення у життя потребують значних фінансових коштів, оскільки природоохоронні і соціальні програми боротьби з бідністю, хоча й несуть у собі велику суспільну користь, економічно нерентабельні, а у більшості випадків – й витратні. Тому вельми актуальним є визначення пріоритетів розвитку, принципів і механізму фінансового забезпечення цільових завдань сталого розвитку.

Головним засобом і фактором реалізації концепції сталого розвитку повинен стати фінансовий механізм. Фінансова політика держави у сучасних умовах ринкових перетворень є визначальною для сталого розвитку національної економіки. Ускладнення процесів економічних трансформацій, по-

силення їх динамізму, фінансова криза та її негативні наслідки виявили, що існуюча фінансова політика виявилася недієздатною та неефективною, яка не в змозі адекватно і своєчасно реагувати на такі події

Це зумовлює неухильне зростання значущості теоретичної розробки нових наукових підходів до формування й реалізації ефективної фінансової політики та визначення напрямів упровадження відповідних практичних рекомендацій з метою забезпечення переходу господарювання на принципи сталого розвитку – створення сприятливих умов життєдіяльності для теперішніх і наступних поколінь.

За останні два десятиліття спостерігається зростання наукового інтересу до проблематики методології фінансової політики забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем. Проблеми формування й оцінки фінансового потенціалу сталого розвитку економіки характеризуються різноманіттям аспектів і досліджуються багатьма вченими і фахівцями.

Наукові розробки формування фінансової політики в умовах переходу на принципи сталого розвитку в умовах глобальної фінансової інтеграції знаходяться в центрі уваги учених, таких як: О. Білорус, Є. Борщук, І. Вахович, В. Геєць, З. Герасимчук, М. Деркач, В. Загорський, І. Камінська, Ю. Мацейко, З. Луцишин, Б. Патон, Н. Стукало, М. Савлук, А. Філіпенко та ін.

Водночас, незважаючи на очевидні здобутки сучасної наукової думки щодо перспективних можливостей і резервів міжнародної фінансової інтеграції, існує необхідність подальших досліджень теоретико-методологічних засад формування фінансових механізмів сталого розвитку економіки.

Метою статті є дослідження теоретичних засад формування фінансового механізму, спрямованого на фінансове забез-

печення сталого функціонування і розвитку соціально-економічних систем.

Фундаментальною основою принципів сталого розвитку є загальновизнане положення, що сучасна економіка через обмеженість природних ресурсів і займаного біосферою простору не може ґрунтуватися на постійному розширенні виробництва матеріальних благ. Тому постає необхідність забезпечити збалансований розвиток суспільства, спроможний передбачити майбутні проблеми розвитку і вирішувати сьогоденні проблеми на основі гармонізації соціальних потреб із здатністю біосфери залишатися в стійкому стані.

Водночас, в умовах постійно зростаючої чисельності населення неприйнятним є і зменшення масштабів виробництва матеріальних благ, що спричинятиме нестабільність і кризові суспільні явища. Економічне зростання є однією з найважливіших соціальних проблем, до якої постійно звернута найпильніша увага економістів і політиків. Саме темпи економічного зростання визначають динаміку економічного розвитку країни, її авторитет на міжнародній арені й історичні перспективи. Сталий розвиток передбачає оптимальне поєднання якості і масштабів економічного розвитку.

Прошло більше ніж 20 років, а проблема реалізації принципів сталого розвитку залишається невирешеною. У розвинених країнах процес переходу до сталого розвитку в основному відбувається шляхом розміщення в малорозвинені країни галузей, які не вимагають висококваліфікованої робочої сили і створюють велику кількість відходів на одиницю продукції; структурної перебудови економіки за рахунок прискорення розвитку високотехнологічних і маловідходних галузей; консервації власних природних ресурсів, підвищення обмежень їх використання.

Виступаючи на відкритті Конференції ООН зі сталого розвитку, що відбулась че-

рез двадцять років після Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку 1992 р. (Ріо-де Жанейро, 2012 р.), Генеральний секретар ООН Гі Мун заявив, що людство вступає в нову епоху, і стара модель соціально-економічного розвитку втратила свою ефективність. Незважаючи на досягнутий з 1992 р. прогрес, сьогодні близько мільярда людей на планеті досі живе в умовах крайньої бідності; а кожен сьомий житель планети (або 14%) страждає хронічним недоїданням. Понад 1,3 млрд. чоловік (або 20%) позбавлені можливості користуватися надійними джерелами електроенергії. З урахуванням того, що населення світу збільшиться до 2040 р. з 7 млрд. до 9 млрд. чол., попит на ресурси буде зростати в геометричній прогресії. До 2030 р. потреба населення світу в продовольстві збільшиться не менш ніж на 50%, в енергії – на 45%, а у водних ресурсах – на 30%, і все це буде відбуватися в той момент, коли порогові показники стану навколишнього середовища накладають нові обмеження на пропозицію. Це характерно і для зміни клімату, яка позначається на всіх аспектах життєдіяльності та природних системах.

Низька ефективність реалізації основних положень концепції сталого розвитку обумовлена відсутністю стратегій забезпечення сталого розвитку, виснаженням природно-ресурсного потенціалу територій, погіршенням якості життя населення внаслідок екологічних катастроф, зниженням економічної ефективності господарської діяльності тощо. Одним із визначальних факторів такого становища є недостатнє фінансове забезпечення процесу переходу економічних систем на принципи сталого розвитку.

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку як в глобальних масштабах, так і на національному рівні, першочерговою постає проблема формування фінансового потенціалу для створення умов сталого і довго-

строкового розвитку соціально-економічних систем. Дефіцит фінансових ресурсів обмежує можливості економіки в галузі соціального забезпечення населення і стимулювання зростання економіки. Для успішної реалізації програм і планів сталого розвитку необхідне відповідне ресурсне фінансове забезпечення. Фінансове забезпечення це, насамперед, бюджетні кошти, а також кошти підприємств, залучені інвестиції тощо.

Механізм фінансового забезпечення – ключовий елемент стратегії сталого розвитку соціально-економічної системи. Визначальна його функція – залучення та раціональне використання фінансово-кредитних та інвестиційних ресурсів. Загальновідомо, що саме наявність фінансових ресурсів забезпечує необхідні умови для функціонування економічної системи. Роль фінансів найвідчутніше виявляється в ході вирішення соціальних проблем, які визначають вектор сталого розвитку соціально-економічних систем [2, 3, 5, 8, 9].

У будь-якій країні уряд використовує певний господарський механізм впливу на функціонування соціально-економічної системи, структура і характер функціонування якого визначаються рівнем розвитку економіки, відносинами власності, історичними та національними особливостями розвитку суспільства.

Поняття господарського механізму в економічній літературі є дискусійним. Одні автори ототожнюють його із системою керування економікою, інші розглядають як комплекс господарських і організаційних принципів, треті – як сукупність форм і методів господарювання тощо. Господарський механізм розглядається як узятя в єдності вся сукупність економічних, організаційно-правових, морально-політичних та інших засобів впливу держави на суспільно-виробничі відносини, на виробництво. Досить часто господарський механізм трактують як

систему основних форм, методів та інструментів використання економічних законів, вирішення протиріч суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини, формування її потреб, створення системи стимулів і узгодження економічних інтересів основних класів, соціальних груп. В узагальненому вигляді основні функції господарського механізму зводяться до забезпечення ефективної взаємодії усіх елементів економічної системи в усіх сферах суспільного відтворення, а також усіх компонентів кожного з названих елементів.

В умовах ринкової економіки центральним елементом господарського механізму є економічний механізм – сукупність засобів та інструментів, які цілеспрямовано впливають на створення умов для функціонування й розвитку підприємництва. Важелі економічного механізму відповідають соціально-економічній природі підприємства і є одним із факторів розвитку виробництва та обміну на ринковій основі. В науковій літературі існує чимало визначень економічного механізму. В деяких працях акцент робиться на його структурному складі, в інших – на системі взаємозв'язків економічних явищ, що виникають у результаті дії об'єктивних економічних законів, у третіх – на системі заходів, спрямованих на використання об'єктивно існуючих економічних законів, у четвертих – на сукупності методів управління фінансово-кредитними відносинами.

Одним із ключових елементів господарського механізму є фінансовий механізм – це сукупність конкретних форм і методів забезпечення розподільчих і відносин, утворення доходів, фондів грошових коштів, які визначають характер функціонування фінансової системи. Сучасний розвиток фінансової системи перебуває під впливом численних чинників як суто економічного, так політичного і психологіч-

ного характеру. Суттєвий вплив на характер функціонування фінансової системи спричиняє концепція сталого розвитку, яка сьогодні трактується як безальтернативна стратегія цивілізаційного розвитку.

Фінансова система акумулює фінансовий потенціал для задоволення соціальних потреб, вирішення екологічних проблем і проблем підвищення ефективності економічної діяльності. Головну роль тут відіграють капіталовкладення в розробку й активне використання енерго- і ресурсозберігаючих технологій, інноваційних технологій, нанотехнологій, забезпечення оптимального співвідношення кількісного зростання економіки та її якісного вдосконалення.

У контексті принципів сталого розвитку особливого значення набуває розробка фінансового механізму екологічного регулювання, призначення якого полягає в регулюванні діяльності суб'єктів ринку в напрямку зменшення негативного антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище через такі фінансові інструменти, які надавали б переваги прогресивним технологіям перед відсталими та шкідливими для зниження екологічного ризику, визначити такі інструменти, які спонукали б підприємства працювати в межах раціонального використання природних ресурсів, а також формувати джерела фінансування природоохоронних заходів.

Одним із найважливіших напрямків, що сприяє ефективному використанню фінансового потенціалу, є вдосконалення фінансового механізму, мета якого – створити сприятливі фінансово-економічні умови для сталого розвитку. Методична сторона забезпечення сталого функціонування і розвитку господарюючих суб'єктів на основі фінансового механізму, на наш погляд, недостатньо вивчена. Комплексні зміни фінансових відносин мають бути спрямовані на підвищення ефективності функціонуван-

ня підприємств малого бізнесу, залучення їх у розвиток реального сектору економіки та вирішення соціальних питань.

Склад і структура фінансового механізму визначається фінансовою політикою, яка є похідною від рівня розвитку економіки, а також відносинами власності, історичними та національними особливостями окремої країни. Фінансовий механізм у класичному розумінні – це комплекс фінансових методів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. За допомогою конкретних фінансових форм і методів здійснюються розподільні та перерозподільні відносини, утворюються доходи суб'єктів економічної діяльності і відповідні фонди грошових коштів. При цьому функціонування фінансового механізму ґрунтується на організаційно-правових положеннях та фінансовій інформації, які забезпечують раціональне використання фінансів для досягнення визначених цілей і завдань.

Фінансовий механізм сталого розвитку можна визначити як систему управління фінансами, призначену не тільки для формування ринкових відносин, а й для створення необхідних умов функціонування соціально-економічної системи відповідно до принципів сталого розвитку.

Об'єктивна сторона фінансового механізму виявляється в тому, що він формується і функціонує відповідно до вимог об'єктивних економічних законів. З іншого боку, фінансовий механізм має суб'єктивний характер, тому що встановлюється вищим менеджментом підприємства або організації для вирішення завдань, що стоять перед підприємством на тому чи іншому етапі розвитку. Органічне поєднання цього визначає ефективність функціонування фінансового механізму.

До структури фінансового механізму належать взаємопов'язані елементи, які реалізують правове, адміністративно-ор-

ганізаційне, інформаційне забезпечення функціонування механізму як єдиної системи і формують фінансові методи і важелі впливу на економічні процеси.

Коли мова йде про фінансовий механізм сталого розвитку, то, насамперед, необхідно визначити головні цілі функціонування економічної системи у контексті сталого розвитку. На саміті тисячоліття ООН було визначено глобальні проблеми, які потребують першочергового вирішення на шляху до сталого розвитку: бідність і голод; нерівний доступ до початкової освіти; тендерна нерівність в освіті; розповсюдження ВІЛ/СНІДа та інших захворювань; дитяча смертність та здоров'я матерів; погіршення екологічної ситуації та скорочення природних ресурсів; зростаюче розшарування країн світу як за економічним розвитком, так і за якістю життя населення. Необхідно зазначити, що більшість із цих проблем є актуальними для нас. Так, Україна входить в першу десятку країн за рівнем смертності населення.

Загальна схема формування фінансового механізму сталого розвитку показана на рис. 1. Фундаментальною основою фінансового механізму є принципи сталого розвитку, на основі яких формується стратегія соціально-економічного розвитку. Відповідно до стратегії визначається фінансова політика і відповідні фінансові методи, інструменти і важелі впливу на господарську діяльність.

Досягнення цілей сталого розвитку національної соціально-економічної системи пов'язане з реалізацією таких найважливіших стратегічних цілей:

- проведення якісних структурних перетворень в економіці, активне впровадження результатів наукової й винахідницької діяльності в практику, збільшення частки високотехнологічних галузей у виробництві валового внутрішнього продукту;

Рис. 1. Алгоритм формування фінансового механізму сталого розвитку

- забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції (товарів і послуг) на внутрішньому й зовнішньому ринках;
- формування ринкової моделі соціально-економічного розвитку, що забезпечує створення максимально сприятливого інвестиційного клімату й умов для програмного забезпечення інвестицій.

Таким чином, в сучасних умовах реформування економіки України вдосконалення фінансового механізму повинно бути спрямоване на забезпечення впровадження в практику господарської діяльності принципів сталого розвитку. Фінансовий механізм необхідно розглядати як системний елемент господарського механізму

управління економічними процесами, його удосконалення повинно відбуватись за такими напрямками:

- розробка збалансованої системи механізмів, що забезпечують ефективне поєднання державного регулювання й ринкового саморегулювання залежно від мінливої економічної ситуації й здійснення економічних процесів у вирішенні поточних і стратегічних завдань;
- розробка механізмів трансформації соціально-економічної системи, сучасних ринкових механізмів відповідно до можливостей розвитку економіки й інтересів населення, а також характеристик глобальної економіки;
- розробка механізмів формування інноваційно-індустріального потенціалу, що забезпечують створення організаційно-правової й фінансової бази трансферту закордонних новітніх технологій, виробництво високотехнологічних наукомістких продуктів з високою доданою вартістю;
- розробка системи механізмів, що реалізують потенціал взаємовигідної міжнародної інтеграції, відкривають нові перспективи для економіки.

Важливим для досягнення стійкості соціально-економічного розвитку є вирішення завдання впровадження стимулюючих механізмів, що сприяють розширенню сукупної ресурсної бази, формуванню та зміцненню фінансового потенціалу.

Література

1. Білорус О. Г., Мацейко Ю. М. *Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетингові дослідж.)*. – К.: МАУП, 2005. – 492 с.
2. Вахович І. М. *Фінансова політика сталого розвитку регіону: теоретико-методологічні та прикладні засади: Монографія*. – Луцьк: ЛДТУ, 2007. – 496 с.
3. Герасимчук З. В., Вахович І. М., Камінська І. М. *Фінансова політика сталого розвитку регіону: Монографія*. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 220 с.
4. Загорський В. С., Борщук Є. М. *Системний аналіз концепції сталого розвитку*. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 256 с.
5. Кабанов В. Г. *Сучасна фінансова архітектура: тенденції та суперечності розвитку в умовах глобалізації світового господарства // Збірник матеріалів XI міжнародної науково-практичної конференції 30 травня 2008 р. "Моделі забезпечення сталого розвитку світового господарства: економіка, фінанси та право"*. – К., 2008. – С. 24–26.
6. *Національна парадигма сталого розвитку України / За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., засл. діяча науки і техніки Б. Є. Патона*. – К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.
7. Програма дій "Порядок денний на XXI століття": Пер. з англ: ВГО "Україна. Порядок денний на XI століття" та інститут сталого розвитку. – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
8. Стукало Н. В., Деркач М. І. *Національні та глобальні механізми фінансування сталого розвитку // Економічний простір*. – 2010. – № 41. – С. 356–361.
9. *Фінансова система регіонів: новітні погляди та перспективи / Під загальною редакцією А. Б. Кондрашихіна, В. К. Присяжнюка*. – К., Севастополь: Телескоп, 2011. – 444 с.